

Robin te Slaa en Edwin Klijn, *De NSB. Ontstaan en opkomst van de Nationaal-Socialistische Beweging, 1931-1935* (Amsterdam: Boom 2009) 939 p.
ISBN 978-90-850-6813-6.

Over de NSB is al veel geschreven en dat is gezien het optreden van deze partij tijdens de Duitse bezetting ook niet te verwonderen. L. de Jong heeft in zijn werk over de bezetting vanzelfsprekend zeer veel aandacht aan dit onderwerp besteed. Een degelijke monografie publiceerde A.A. de Jonge al in 1968 als een bijproduct van zijn dissertatie over antidemocratische stromingen in het Interbellum. Maar vier jaar eerder promoveerde G.A. Kooy op een uitgebreide detailstudie over de NSB in Winterswijk, wat sindsdien als een model geldt voor lokaal, diepgaand onderzoek naar de aantrekkingskracht van het nationaalsocialisme in Nederland. Hij legde de basis voor verschillende lokale onderzoeken, waarin de electorale aanhang van de NSB werd geanalyseerd. De belangrijkste uitkomst daarvan was wel, dat de NSB voornamelijk kiezers kon verwerven uit de kring van de rechts-liberale Vrijheidsbond. Lokaal en regionaal betekende dat, dat de NSB alleen maar kon doorbreken in plaatsen, streken en buurten, waar de Verzuiling het minst sterk geworteld was. Vellenga toonde aan in het voetspoor van Kooy, dat in de direct aan Duitsland grenzende gebieden de uitstraling van de Duitse naziepartij tot een tijdelijk succes voor de NSB had geleid. Het fenomeen van de door Vellenga zo genoemde 'losmaakpartijen' speelde daarbij tevens een rol van betekenis.

Hiervan vinden wij in het werk van Te Slaa en Klijn, *De NSB. Ontstaan en opkomst van de Nationaal-Socialistische Beweging, 1931-1935*, weinig terug. Zij pretenderen dat zij met hun omvangrijke studie over de eerste jaren van de NSB een vernieuwende bijdrage hebben geleverd. Zij hebben ongetwijfeld erg veel materiaal bij elkaar gebracht en een interessant boek geschreven in een spannende jongensboekenstijl met vaak nogal dik aangezette uitspraken als 'de glorie tijd van de beweging' (p. 333), 'de meest succesvolle periode van de NSB' (p. 339), het tijdschrift Nieuw Nederland 'vormt nog steeds een unicum in de historie van het Nederlandse fascisme' (p. 507), 'De strijd om de straat...nam in 1935 schrikbarende vormen aan' (p. 617). De auteurs hanteren een streng historistisch uitgangspunt, waarbij geen oordelen zouden moeten worden uitgesproken en de NSB-ideologie, het hoofdthema van het boek, uitsluitend beschreven zou moeten worden door middel van uitspraken van de NSB'ers zelf (p. 24). Zo komen zij ertoe Mussert en zijn medestanders voortdurend als oprechte idealisten te schetsen, die een 'Derde Weg' nastreefden naast het liberalisme en het socialisme (pp. 29, 131, 192, 261, 498, 658, 709, 722, 779, 792). Zij willen laten zien dat het fascisme een nieuwe, revolutionaire, maar ook religieuze ideologie was met rechtse, maar ook linkse idealen. In het begin zou Mussert niet antisemitisch en racistisch geweest zijn, maar vanaf 1934 liet hij zich wel in die richting uit (pp. 25-29). Zij verwijten de eerdere historici, die zich met hun onderwerp hebben beziggehouden, dat zij te weinig rekening hebben gehouden met de historische omstandigheden en veel te veel uitgegaan zijn van een tunnelvisie. Speciaal L. de Jong moet het ontgelden. Zij beroepen zich daarbij op het werk van J. de Kadt, 'Het Fascisme en de Nieuwe Vrijheid' uit 1938. Nu heeft deze ex-communist interessante beschouwingen gewijd aan de specifieke aantrekkingskracht van het fascisme, waarbij hij zijn bewondering voor Mussolini niet onder stoelen of banken stak, maar een groot nadeel van zijn werk is natuurlijk wel, dat hij dit geschreven heeft vóór München, vóór Polen! Geen historicus kan nu eenmaal ontkomen aan de geschiedenis! En dat geldt ook voor Te Slaa en Klijn.

In de loop van hun toch wel wat topzware boek ontkomen zij er niet aan van tijd tot tijd zelf oordelen te vellen over de leugenachtigheid van Mussert en zijn kameraden (pp. 286, 494, 505, 529, 595, 604, 651). Dan wordt de oprechte Mussert ook bij hen plotseling 'een wolf in schaapskleren' (p. 231). Ons parlementaire stelsel functioneerde in hun ogen nog in het geheel niet in het Interbellum. In alle opzichten faalde de democratie, de Verzuiling wordt als een negatief keurslijf beoordeeld. Hier oordelen beide historici dus wel degelijk en niet mals. Dat Nederland in vergelijking met de buurlanden nu juist een grote mate van politieke stabiliteit vertoonde met maar drie premiers in deze hele periode, terwijl België, Frankrijk en Duitsland in die functie bepaald grossierden, zegt hen kennelijk niets. Zo komen zij ertoe de NSB als een serieuze kanshebber te zien voor een greep naar de macht. Iedereen wilde immers eigenlijk af van de democratie. De NSB was dus geen randverschijnsel, zoals ik zelf ooit eens heb geschreven, maar een machtig en aantrekkelijk alternatief voor de falende democratie.

Is hun werk nu op veel nieuw materiaal gebaseerd? Zij hebben veel bij elkaar gebracht uit de rijk aanwezige, secundaire literatuur, maar van een analytische verwerking van dat materiaal kan toch niet gesproken worden. Zij verwijten vorige historici niet naar de basis van de partij te hebben gekeken, maar zij doen dat zelf helemaal niet. Aan het electoraal onderzoek besteden zij drie pagina's. Nieuw is ongetwijfeld hun uitvoerig gebruik van de verslagen van de Centrale Inlichtingen Dienst. Maar hun uitvoerig verhaal over de toenaderingspogingen van de NSB tot het Vaticaan, een betrekkelijk onbekend fenomeen, steunt toch hoofdzakelijk op het werk van J.P. de Valk. En ook hun relaas over de ontwikkeling in antisemitische richting van de NSB baseren zij volledig op eerder historisch onderzoek zonder dat overigens goed te vermelden. Hun uitvoerige notenapparaat wekt alleen de schijn van eigen onderzoek. Soms komen zij tot opvallende, interessante constatering. Zo zien zij veel overeenkomst tussen het optreden van de socialistische leider Koos Vorrink en Anton Mussert, terwijl de antifascistische en anticommunistische beweging 'Eenheid door Democratie' bijna als twee druppels water op de NSB zou lijken (pp. 226, 429, 637, 673-674). De strijd tegen de NSB zou de SDAP eigenlijk pas goed tot een democratische partij hebben gemaakt (p. 794). Met dit soort van originele stellingen en met hun spannende schrijfstijl vol met moderne, anglicistische stijlbloempjes (*easy listening, way of life, sweettalk, wishful thinking, old boys network, losers, if you can't beat them, join them*) zullen zij ongetwijfeld een jong tot veel lezen bereid zijnd publiek kunnen boeien.

Gjalt Zondergeld

Bert Hogenkamp e.a., *Sensationele voorstellingen en passend vermaak. Film en bioscoop in Utrecht* (Utrecht: Matrics 2009) 192 p. ISBN 90-5345-386-5.

Sensationele voorstellingen is een multimediale reis doorheen de Utrechtse filmgeschiedenis in twaalf hoofdstukken en één DVD. Bert Hogenkamp en zijn collega's bundelden in dit boek hun onderzoek naar de historische en culturele factoren die meespeelden bij de ervaring en expansie van filmcultuur in Utrecht, vanaf het prille ontstaan van de cinema tot vandaag. Het onderzoek vond zijn oorsprong aan de Universiteit Utrecht, en behandelt zo goed als alle facetten die gepaard gaan, en gingen, met de ervaring van film: van filmhistorische ontwikkelingen en receptiekritiek tot de